

Карпенко-Карий Іван 1845—1907

Біографія

Народився Іван Карпович Тобілевич 29 вересня 1845 року в селі Арсенівка поблизу Єлисаветграда.

Драматург, актор, режисер, театральний діяч.

Батько його походив із старовинного зuboжілого дворянського роду й працював прикажчиком поміщицького маєтку, а мати була простою селянкою. Освіту, до якої так тягнувся хлопець, довелося через матеріальну скруту обмежити чотирикласним училищем і з чотирнадцяти років заробляти на прожиття. Майже два десятиліття забрала в І. Тобілевича служба в різних канцеляріях — від писарчука до секретаря міського поліцейського управління.

Перебуваючи в Єлисаветграді (1865 – 1884 роки), Тобілевич знайомиться з творами Руссо, Дідро, Вольтера, Герцена, з економічними трактатами Бокля, Мілля. Разом із своїм другом М. Кропивницьким читає західноєвропейських письменників, філософів, соціологів. Переведений трохи більш як на рік до Херсона, він познайомився з колишнім учасником Кирило-Мефодіївського товариства і товаришем Т. Шевченка Д.П. Пильчиковим, під впливом якого прочитав “багато корисних книжок з історії народів, з класичної літератури, серед якої Шекспір і Островський зайняли перше місце”.

1863 року у Бобринці на Єлисаветградщині утворився драматичний гурток, одним з найактивніших учасників якого був І. Тобілевич. Він грав різні ролі у п'єсах Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Кухаренка, Гоголя, Островського. В єлисаветградському гуртку Тобілевич був і керівником, і режисером, і актором, беручи участь у створенні вистав за п'єсами Островського, Гоголя, Грибоєдова, Мольєра, Шиллера.

Демократичні переконання Тобілевича привели його до участі в організації таємного гуртка, на засіданнях якого вивчали праці М. Чернишевського, Ф. Лассаля, Д. Мілля. З метою популяризації революційно-демократичної та народницької літератури у гуртку планувалось перекласти українською мовою ряд творів російської белетристики — Г. Успенського, Ф. Решетникова, Ф. Нефедова, М. Наумова, О. Левітова, М. Златовратського та ін., підготувати загальний нарис політичної економії за М. Чернишевським. У цій роботі найактивнішу участь брав Тобілевич.

До першого етапу літературної творчості Тобілевича належить оповідання «Новобранець» (написане 1881 р., опубліковане 1889 р. під псевдонімом Гнат Карий). У ньому йдеться про тяжку долю селянської родини, яка з величезними зусиллями вибивається із злиднів і, здається, могла б уже зрештою досягнути якогось добробуту, коли б не втручання державної машини.

Наскільки щільно в житті Тобілевича поєднувалась творча й громадсько-політична діяльність, свідчить той факт, що й оповідання «Новобранець», і першу свою драму «Бурлака» («Чабан», 1883 р.) він подавав на обговорення нелегального гуртка. Завершувати «Бурлаку», як і «Хто винен?» («Безталанна»), драматургові довелося уже в Новочеркаську, куди його було вислано у травні 1884 року за участь у діяльності гуртка та за допомогу політичним «злочинцям». Щоб

заробити на прожиття, піднаглядний Тобілевич працював підручним коваля, а згодом відкрив палітурну майстерню.

У 1886 році в Херсоні було видано перший «Збірник драматичних творів» І. Карпенка-Карого, до якого увійшли драми «Бондарівна» і «Хто винен?» та комедія «Розумний і дурень», а в 1887 році опубліковано «Наймичку». Але їх майже не купували, бо публіка не була привчена читати п'єси.

П'єси, створені Карпенком-Карим протягом майже п'ятнадцяти років, відбивають еволюцію явища, яке видозмінювалось буквально на очах драматурга — «глитайства». Його персонажам — Михайлові Михайловичу («Бурлака»), Окуню («Розумний і дурень», 1885 р.), Цокулю («Наймичка», 1885 р.), Калитці («Сто тисяч», 1890 р.), Пузиреві («Хазяїн», 1900 р.) — притаманне не просто збільшення економічних масштабів їх діяльності, їх здирства, воно ще яскравіше виявляє їх людську дрібність, а то й нікчемність, духовну порожнечу. Дещо осторонь їх стоїть Мартин Боруля, який домагається дворянського звання. Сатиричне зерно комедії «Мартин Боруля» (1886 р.) пов'язане вже не із засобами збагачення чи привласнення того, що належить іншим, а з прагненням сільської буржуазії до політично-правової рівності з дворянством.

Дві останні гіркі комедії — «Суєта» (1903 р.) і «Житейське море» (1904 р.) — драматург назвав «сценами», наче визнаючи приналежність їх до європейської нової драми. Так, у «Суєті» відсутній головний герой, і п'єса являє ряд сцен, покликаних характеризувати спосіб життя й мислення заможного селянина та його дорослих дітей, які представляють різні соціальні шари суспільства (хлібороб, учитель, дрібні службовці).

Навесні 1887 року І. Карпенкові-Карому було дозволено повернутися на Україну, але ще до кінця 1888 року він перебував на хуторі «Надія» (тепер заповідник у Кіровоградській області) під гласним наглядом поліції (негласний нагляд було знято з нього 12 березня 1903 р.). Діставши громадянські права, Карпенко-Карий приєднався до нової театральної трупи, створеної його братом П. Саксаганським, у якій до кінця життя працював активно й напружено як артист, режисер, драматург. У 1897 році він складає «Записку до з'їзду сценічних діячів», де з боєм пише про безправне становище українського театру, про цензурні та інші урядові утиски.

Написане Карпенком-Карим протягом 90-х років на сучасну тематику виявляє прагнення дати народові «п'єсы серьезные, моральные, нравоисправительные, исторические». З повчальною метою створена побутова комедія «Судженої конем не об'їдеш» (переробка з Ермана-Шатріана, 1892 р.), в соціально-побутовій драмі «Батькова казка» (1892 р.) також очевидна моралізаторська тенденція, підкреслена другою її назвою — «Гріх і покаєння». Певним дидактизмом позначена драма «Понад Дніпром» (1897 р.).

На матеріалі історичного минулого, осмислення якого, за переконанням І. Карпенка-Карого, покликане збагатити українську драматургію, написано п'єси «Бондарівна» (1884 р.), «Паливода XVIII століття» (1893 р.), «Чумаки» (1897 р.), «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» (1896 р.), «Сава Чалий» (1899 р.), «Гандзя» (1902 р.).

Твори Карпенка-Карого «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» (1896 р.) та «Гандзя» (1902 р.) були спробами на фольклорному матеріалі, присвяченому давньому минулому, вийти до філософських узагальнень про долю України й подати їх у цікавій сценічній формі.

Трагедії Карпенка-Карого «Сава Чалий», так само створеній на основі народної історичної пісні, притаманні глибокий психологізм, точна й переконлива вмотивованість дій та вчинків героїв.

І. Карпенко-Карий помер після тяжкої хвороби 15 вересня 1907 року у Берліні, куди їздив на лікування; поховано його на хуторі Надія.

Постійна адреса: http://ukrlit.org/karpenko_karyi_ivan